

УДК 930.25(477.61)

Н. В. ЛЕННІКОВА, В. М. ДЕМ'ЯНОВ*

**ПРОБЛЕМИ ПЕРЕРОБЛЕННЯ ОПИСІВ ТА ПЕРЕВЕДЕННЯ
НА ЄДИНІ ФОРМИ ОБЛІКУ ФОНДІВ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ**

Розглянуто основні проблеми щодо перероблення описів та переведення на єдині форми державного обліку фондів Компартії України, а також практичний досвід їх вирішення в Державному архіві Луганської області.

Ключові слова : перероблення описів; об'єднаний архівний фонд; довідковий апарат; архівна справа; облікові документи; архівний фонд.

У СРСР поряд із державною архівною системою існував архівний фонд правлячої Комуністичної партії. В Архівному фонді КПРС відкладалися документи та матеріали, що належали КПРС і ВЛКСМ і мали політичне, наукове та практичне значення¹.

Спроба державного перевороту в СРСР 19–21 серпня 1991 року, проголошення незалежності України, призупинення, а згодом і заборона діяльності Комуністичної партії України, не могли не позначитись на долі її архівів.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради України від 27 серпня 1991 р. № 1441 – XII архівні документи Комуністичної партії України були передані у підпорядкування Головному архівному управлінню при Кабінеті Міністрів України та його установам на місцях².

У доповіді Костянтина Новохатського “Архіви колишньої Компартії України: досвід інтеграції до системи державних архівів (1991–2004)” на XV Міжнародному конгресі архівів у Відні, 23–28 серпня 2004 року, відзначалося, що передавання партійних архівів відбувалося одночасно на всіх рівнях – і у столиці, і у регіонах. Була прийнята відповідна нормативна база та здійснені всі необхідні заходи, які дозволили швидко і в повному обсязі передати архівні фонди, а також матеріальну базу, штат архівістів до системи Головархіву. Таким чином, в Україні на базі колишніх партійних архівів областей не створювались окремі структури, а відбувався процес “вливання” архівів обкомів партії до наявної системи державних архівних установ³. Документи партійних організацій стали невід’ємною частиною документів Національного архівного фонду України.

* *Леннікова Наталія Валеріївна* – начальник відділу зберігання, обліку та довідкового апарату Державного архіву Луганської області.

Дем'янов Вадим Миколайович – головний спеціаліст відділу зберігання, обліку та довідкового апарату Державного архіву Луганської області.

Процес інтеграції партійних документів до системи Головархіву відбувався поетапно: у вересні-листопаді 1991 року архівні документи Компартії були прийняті на державне зберігання, а з 1992 року розпочалась робота з переведення облікової документації колишніх партійних організацій на єдині системи обліку.

Одним із найбільш важливих завдань, з якими зіткнулися архівісти України, стало вирішення питання про приведення системи обліку партійних документів до вимог державного обліку документів НАФ. Треба зазначити, що подібні проблеми мали вирішувати також і архівісти інших держав, зокрема Росії⁴.

Виникнення цієї проблеми зумовлено, насамперед, наявністю відмінностей у нормативних документах, відповідно до яких проводився облік документів у державних архівах та в архівах обкомів партії. Зокрема, Правилами роботи партійних архівів обкомів, крайкомів партії, інститутів історії партії – філій ІМЛ при ЦК КПРС⁵ передбачалось складання описів справ у двох примірниках. Справи фондів заводились на кожний фонд партійного, комсомольського органу, установи, а також на фонди парткомів з правами райкомів, проте документи фондів первинних партійних та комсомольських організацій вміщувались у справу фонду партійного, комсомольського органу відповідного району, а не формувались в самостійну справу.

Приведення обліку архівних партійних документів до єдиної форми сприяє створенню нового інтегрованого довідкового апарату, забезпечує доступ до документів і дозволяє залучати документи партійних фондів до наукового обігу.

Відповідно до акта приймання-передавання від 30 вересня 1991 року Державним архівом Луганської області були прийняті на зберігання документи партійного архіву Луганської області в кількості 3139 фондів із загальним числом одиниць зберігання – 681 тисяча. При цьому не на всі фонди було оформлено справи фондів (за актом їх було 354 справи), складено картки фондів (на час передавання їх було 453 картки), описи справ було складено у двох примірниках, а на частину фондів – лише в одному примірнику.

З метою дотримання законодавства про Національний архівний фонд Державним архівом Луганської області було здійснено низку практичних заходів щодо переведення партійних документів на єдині форми державного обліку. При цьому акцентувалося на проведенні перероблення описів первинних організацій та фракцій Комуністичної партії України і створенні об'єднаних архівних фондів первинних парторганізацій за територіальною ознакою (ОАФ).

Основною метою проведення перероблення архівних описів є оптимізація (раціоналізація) документів та довідкового апарату до них.

Якість довідкового апарату, зокрема складання описів, має велике значення для пошуку дослідниками необхідної інформації, в значній мірі впливає на залучення архівних документів до наукового обігу.

У цьому контексті багато що залежить від правильності складання заголовків справ, внесених до опису, їх повноти та відповідності документам, що є в справі.

Говорячи про інші аспекти перероблення описів до документів НАФ, необхідно вказати на такі основні помилки та неточності, яких припускаються упорядники під час підготовки документів для передавання на державне зберігання, а саме:

- внесення до “описів справ постійного зберігання” справ, повністю або частково сформованих із копій документів або в яких містяться дублетні примірники;
- неточності при визначенні фондової належності справ у цілому, або окремих документів, згрупованих у справі;
- помилки у визначенні крайніх дат справ;
- наявність в описах справ із крайніми датами, що перекриваються або повторюються;
- внесення до описів справ постійного зберігання справ тимчасового зберігання;
- порушення певних принципів формування справ (кількісного, хронологічного, тематичного, номінального і т. ін.).

У процесі перероблення описів до документів НАФ зазначені вище недоліки усуваються шляхом поглибленого вивчення історії фондоутворювача, структури його адміністративно-управлінського апарату, проведення комплексу відповідних науково-технічних робіт із обов'язковим поаркушним переглядом справ.

Під час перероблення описів до документів НАФ застосовуються такі основні види науково технічних робіт:

- редагування заголовків справ, їх перескладання, що застосовують у випадках часткової або повної невідповідності заголовків справ складу документів справи, а також неповноти заголовків. При цьому справи підлягають частковому або повному поаркушному перегляду;
- переформування справ, яке застосовують при порушенні певних принципів формування справ, а також за наявності в них копій, дублетних примірників або чернеток. При цьому до описів додаються відповідні помітки;
- формування нових справ із документів, виділених зі справ в результаті їх переформування;
- розформування справ, що підлягають приєднанню до інших справ, виділенню до знищення або ж виділенню в самостійні фонди. При цьому розформовані справи знімають з обліку;

- об'єднання справ із іншими справами з метою усунення порушення певних принципів при формуванні справ або методики формування описів. При цьому справи, що об'єднані, знімають з обліку;
- приєднання окремих документів, виділених із справ внаслідок їх переформування, до інших справ. При цьому в описі додаються відповідні позначки;
- вилучення до знищення окремих документів, що були виділені із справ внаслідок їх переформування, як копійні, дублетні або чернетки. При цьому вилучення документів оформлюється актом відповідно до вимог чинного законодавства. Згідно з чинним законодавством не підлягають вилученню зі складу НАФ будь-які документи, створені до 1946 року;
- формування нових фондів із документів, що були виділені зі справ у результаті їх переформування і згруповані в самостійні справи;
- передавання справ із фондів, описи яких пройшли перероблення, до інших архівних фондів за належністю. Цей вид роботи застосовують у разі виявлення у фонді помилково віднесених до його складу справ. При цьому складається “Акт про виявлення документів, що не стосуються фонду”, форму якого затверджено Правилами роботи архівних установ України⁶;
- приєднання до фонду, описи якого перероблюються, справ і окремих документів, що були виділені з інших фондів як помилково віднесені.

Далі наведено декілька найбільш характерних прикладів.

Справа № 194, внесена до опису № 1 (фонд № П-1391 “Первинна організація КПУ Старобільської міської Ради депутатів трудящих”), до проведення перероблення та удосконалення опису у зв'язку зі створенням об'єднаного архівного фонду (ОАФ) первинних організацій Комуністичної партії України Старобільського району мала заголовок “Протоколи засідання партійного бюро”.

Після повного поаркушного перегляду зазначеної справи заголовки було змінено для усунення невідповідностей складу документів (насправді в справі містився лише один протокол) та усунення його “глухоти”.

Як наслідок, згадана справа була внесена до опису №1 справ ОАФ “Первинні організації та фракції Комуністичної партії України Старобільського району” під заголовком “Протокол засідання партійного бюро з питань виборів секретаря первинної партійної організації та його заступників”.

Справа № 41, внесена до опису № 1 (фонд № П-77 “Комуністична фракція Старобільського окрвиконкому”), мала назву “Керівні матеріали ОПК і комфракції ОВК”.

Після повного поаркушного перегляду цієї справи з метою уточнення складу документів згадана справа була внесена до опису № 1 справ ОАФ № П-2779 під заголовком “Директивні листи, завдання, вказівки Старобільського окружного комітету партії з питань боротьби з викривленнями партійної лінії в колгоспному будівництві, організації хлібозаготівлі”.

Прикладом неточності заголовку може бути справа № 9, внесена до опису № 1 (фонд П-28 “Старобільський районний комітет Комуністичної партії України”), під назвою “Анкети та заяви до партосередку с. Лиман про прийняття в члени та кандидати партії”.

Повний поаркушний перегляд виявив, що у складі вищезазначеної справи були не тільки документи, що винесені у його заголовок, а й автобіографії, облікові картки, рекомендації, витяги з протоколів засідань бюро партійного осередку, листування з вищими партійними органами з питань приймання в члени партії. У результаті проведеної роботи до складу документів у справі було застосоване загальне поняття “документи”, і справа була внесена до опису № 1 ОАФ № П-2779 під заголовком “Документи про вступ до партії”.

Прикладом методично неправильно складеного заголовку (його “глухоти”) служить справа № 39, внесена до опису № 1 (фонд № П-66 “Осередок КП(б)У № 1 Старобільського окрвиконкому”), під назвою “Протокол загальних зборів співробітників гаража окрвиконкому”.

Після вивчення кола питань (порядку денного), що були розглянуті під час загальних зборів, вищезгадану справу було внесено до опису № 1 справ ОАФ № П-2779 під назвою “Протокол загальних зборів працівників гаража окружного виконавчого комітету з питань вивчення постанови Ради Народних Комісарів СРСР про безаварійну роботу на транспорті та розгляду заяв трудящих”.

Найбільш поширеним прикладом неповноти заголовку може бути справа № 30, внесена до опису № 1 фонду № П-2770 “Первинна організація КПУ колгоспу імені Сталіна”, під назвою “Протоколи партійних засідань”. Повний поаркушний перегляд справи виявив, що, крім протоколів, вона містить багато супровідних документів (довідок, інформацій, доповідей, планів). З метою усунення встановленої неповноти заголовку згадана справа була внесена до опису № 1 справ ОАФ № П-2779 під заголовком “Протоколи партійних зборів та документи до них”. При цьому для лаконічності та ясності заголовку поняття “документи” не розкривалось.

Об’єднання справ можна проілюструвати у наведених нижче прикладах.

Справа № 4, внесена до опису № 1 Фонду № П-3 “Політична частина Старобільського зернотресту”, містила звітні картки, відомості про склад та стан первинних партійних та комсомольських організацій, про комуністів та співчуваючих за 1935 рік. Справа № 2, внесена в той

же опис, містила аналогічні документи за 1934 та 1935 роки. З метою усунення порушення номінального та хронологічного принципів при формуванні справ справу № 4 було об'єднано зі справою № 2, про що в описі справ зроблено відповідну позначку, а в засвідчувальному написі наведено відповідну інформацію. Справа № 4 з обліку була знята.

Інший випадок добре ілюструє переформування справ.

Справа № 20, внесена до опису №1 фонду № П-355 “Вузловий комітет КП(б)У станції Старобільськ”, містила протоколи вузлових партійних зборів та засідань вузлового партійного комітету за січень – липень 1953 року, справа № 21, внесена до того ж опису, містила аналогічні документи за травень – грудень 1953 року.

У зв'язку з “перекриванням” крайніх дат вищезазначені справи були переформовані. Справа № 20 переформована з включенням до неї документів за період з 9 січня 1953 року по 13 червня 1953 року, а справа № 21 – з 20 липня 1953 року по 30 грудня 1953 року.

Виокремлення справ до знищення розглянемо на прикладах архівних робіт, що здійснювались в 2003–2004 роках держархівом під час перероблення описів первинних партійних організацій Старобільського району.

Справа № 19, внесена до опису № 1 фонду П-355, була виділена до знищення як така, що містила копії або дублетні примірники протоколів вузлових партійних зборів, оригінали яких були згруповані в справах №№ 20,21. Виділення до знищення було оформлено Актом про вилучення до знищення документів, що не підлягають зберіганню, який був схвалений ЕПК Державного архіву Луганської області та погоджений ЦЕПК Держкомархіву України (2004 р.). Після виділення справи до знищення в описі був проставлений відповідний штамп.

Справи №№ 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, внесені до опису № 1 фонду № П-6489 “Первинна організація КПУ радгоспу “Покровський”, були виділені до знищення як такі, що містять документи партійних організацій виробничих та структурних підрозділів (відділень №№ 1–3, адміністративного апарату, центральної садиби радянського господарства). Зазначені документи втратили науково-історичну цінність та практичне значення внаслідок відображення діяльності зазначених структурних підрозділів у документах первинної партійної організації фондоутворювача в цілому.

Звернемо увагу, що на сьогодні архівні документи, які до 1991 року перебували на державному обліку та зберігались в державних архівних установах, належать до Національного архівного фонду. Отже, при вирішенні питань щодо їх вилучення із НАФ необхідно застосовувати норми чинного законодавства⁷.

Утворення нових фондів із виділених справ та документів розглянемо на прикладах утворення фонду № П-1790 “Партійне підпілля та

партизанський рух на території Ворошиловградської області в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)”. Архівний фонд № П-1790 був створений з документів та справ, які входили до складу фондів обласного, міського та районних комітетів Комуністичної партії України та які містили інформацію про партійно-комсомольське підпілля та партизанський рух на території області під час тимчасової окупації в роки Великої Вітчизняної війни (липень 1942 р. – вересень 1943 р.). Рішення про виділення цих документів у самостійний фонд було ухвалено внаслідок великої науково-історичної цінності та високої соціальної значущості згаданих документів, а також з метою створення умов для оперативного пошуку та всебічного вивчення документів, залучення їх до наукового обігу як архівістами, так і дослідниками.

В іншому випадку в процесі перероблення опису № 1 фонду № П-3 “Політична частина Старобільського зернотресту” було встановлено, що в його складі є протоколи партійних зборів та документи до них первинної партійної організації радгоспу “Комсомолец” за 1935 рік, які не стосуються даного фонду. З метою усунення виявленого недоліку, згадані документи були виділені та згруповані в самостійний фонд “Первинна організація Комуністичної партії (більшовиків) України радянського господарства “Комсомолец”, який увійшов до складу ОАФ № П-2779 “Первинні організації та фракції Комуністичної партії України Старобільського району”.

Описи справ, які були перероблені, формуються у самостійні справи та розміщуються у кінці річних розділів нових описів і підлягають зберіганню як невід’ємна частина ОАФ.

Проведення архівних робіт супроводжується складанням відповідних актів та внесенням на їх підставі необхідних змін до облікових документів.

Під час складання історичної довідки до знов утвореного фонду в ній подається інформація про всі види науково-технічних робіт, проведених під час перероблення описів та створення об’єднаного архівного фонду.

Слід пам’ятати, що основним результатом та сенсом проведення перероблення архівних описів є кількісні та якісні зміни в складі документів фонду, а також пов’язане з цим подальше створення досконалого довідкового апарату, що забезпечить оперативний пошук та всебічне використання історичної інформації архівних документів всіма зацікавленими особами.

Насамкінець наведемо деякі цифри, що доводять необхідність і ефективність перероблення описів для створення досконалого довідкового апарату.

Як вже зазначалось, Державний архів прийняв на зберігання 3139 фондів документальних матеріалів Партійного архіву Луганської об-

ласті. Із загальної кількості фондів 2756 фондів – це фонди первинних партійних організацій.

На 1 січня 2013 року замість 1087 самостійних фондів первинних організацій та фракцій КПУ, у складі яких нараховувалось 31997 одиниць зберігання, в результаті перероблення описів було створено за територіальним принципом 16 об'єднаних архівних фондів із загальною кількістю одиниць зберігання – 24415. На кожний знов утворений об'єднаний фонд була започаткована справа фонду, описи справ складено у 3 примірниках, складено картку та аркуш фонду, що відповідає вимогам чинного законодавства.

Формування об'єднаних архівних фондів первинних парторганізацій триває, ще має бути створено 18 фондів замість 1361 самостійного фонду із загальною кількістю 62,2 тис. одиниці зберігання.

Приведення обліку партійних документів до єдиних форм державного обліку, безумовно, створить умови для всебічного вивчення документів партійних організацій, сприятиме долученню їх до науково-історичного обігу.

Аналіз звернень до документів фондів партійних організацій в Державному архіві Луганської області свідчить, що вони широко використовуються як дослідниками, так і архівістами з науковою метою, для підготовки публікацій, документальних виставок. Крім того, на підставі інформації, що міститься у фондах партійних організацій, надаються довідки соціально-правового характеру.

Не можна також забувати, що історія Комуністичної партії УРСР є невід'ємною частиною історії України. Інтерес до діяльності партії, яка майже сім десятиліть відігравала керівну роль в державі, не втрачається і донині. Документи партійних органів, що зберігаються в архівних установах, представляють інтерес для дослідників.

Досконалий довідковий апарат до документів партійних фондів сприятиме доступу до найменш вивченої частини архівних документів, активному залученню їх до дослідницького обігу з метою усунення “білих плям” в історії держави задля подальшого розвитку архівної науки.

¹ Нариси історії архівної справи в Україні. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2002. – С. 427.

² Указ Президії Верховної Ради України “Про передачу архівів Компартії України у підпорядкування Головному архівному управлінню при Кабінеті Міністрів України” від 27 серпня 1991 року № 1441-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1441-12>. – Назва з екрана.

³ *Новохатський К.* Архіви колишньої Компартії України: досвід інтеграції до системи державних архівів (1991–2004) // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – 15–21 с.

⁴ *М. Г. Преженцева.* Интеграция бывших партийных архивов в систему государственной архивной службы (На примере Государственного архива но-

вейшей истории и общественно-политических движений Пермской области) // Документ. Архив. История. Современность: Сб. науч. тр. – Вып. 3. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2003. – 328 с. – Режим доступа: <http://hist.ign1.urfu.ru/dais/vols/vol3.htm> – Название с экрана.

⁵ Правила работы партийных архивов обкомов, крайкомов партии, институтов истории партии – филиалов ИМЛ при ЦК КПСС. – М., 1980. – 119 с.

⁶ Про затвердження Правил роботи архівних установ України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.04.2013 за № 584/23116. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13>. – Назва з екрана.

⁷ Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86. – В редакції закону від 13 грудня 2001 р. № 2888-ІІІ; зміни внесено згідно із Законами України від 22 грудня 2007 р. № 534-V; 2 грудня 2010 р. № 2756-VI; від 5 липня 2012 р. № 5069-VI; від 16 жовтня 2012 р. № 5461-VI; від 16 жовтня 2012 р. № 5463-VI, від 16.05.2013 № 245-VII).

Рассмотрены основные проблемы переработки и перевода на единые формы государственного учёта фондов Компартии Украины, а также практический опыт их решения в Государственном архиве Луганской области.

Ключевые слова: переработка описей; объединенный архивный фонд; справочный аппарат; архивное дело; учетные документы; архивный фонд.

The authors consider the main problems in processing of inventories and their transferring to the unified form of collections register of the Communist Party of Ukraine, as well as practical experience of the State Archives of Luhansk Region.

Key words: the processing of inventories; the combined archival fond; the finding aids; the archival affairs; the inventory records; the archival fond.